

Hallå där...

Ny medarbetare i Icakuriren!

Sara Lövestam
Språkvetare och författare

Ålder 41 år.

Familj Sambo.

Bor I Stockholm.

Gör Språkvetare och författare – bl a "Ljudet av fötter" och "Handbok för språkpolicer". Domare i radions Lantzkampen, språkexpert i Nyhetsmorgon i TV4 och språkrönikör i Svenska Dagbladet.

Fritidssyssla Bygga, baka och odla.

Aktuell Ny medarbetare i Icakuriren.

”Jag började läsa vid två års ålder”

Du kallar dig ”grammatikapostel” – berätta!

– Många har uppfattningen att grammatik är ett tråkigt och i värsta fall uppläxande ämne, men jag har alltid sett det som ett fantastiskt system, som gör att vi människor kan kommunicera på en komplex nivå. Grammatiken kommer inte från universitetet eller Svenska Akademien, den har utvecklats i årtusenden till den ordföljd och de ordböjningar vi har idag – en kombination av systematiska mönster och mänsklig nyckfullhet. Många böcker har jag skrivit av ren glädje över grammatikens existens.

Varifrån kommer ditt språkintresse?

– Det är svårt att säga. Jag började läsa vid två års ålder och skrev mina första berättelser vid fyra. Hittade på egna bokstäver, skapade egna språk som jag använde med min syster. Jag har nog delvis fötts med intresset, och så har jag haft turen att växa upp i en miljö där nyfikenhet, läsning och skapande varit positivt.

Vad är den värsta språkgrodan, enligt dig?

– När författare använder Google Translate för utländska fraser och inte dubbelkollar med någon som kan språket ifråga.

Har du något favorituttryck?

– Jag gillar kroppsliga uttryck, för de låter så drastiska. "Lägga benen på ryggen", "stå på näsan", "bjuda med armbågen". Kanske blir det en krönika om sådana uttryck någon gång.

Vad gör du när du inte jobbar?

– Då bygger jag, antingen med riktiga brädor på mitt lantställe eller på ett pepparkakshus. Och så leker jag mycket med min systerdotter.

Missförstå mig rätt!

FELHÖRT Vi är många som reagerar när uttryck används fel – som när "en björntjänst" tros vara en riktigt stor tjänst eller att "kolugn" stavas cool-lugn. Men en hel del talesätt som vi idag anser korrekta har sitt ursprung i missförstånd, skriver Icakurirens nya medarbetare Sara Lövestam.

AV SARA LÖVESTAM

Det är spännande att föreställa sig hur de ser på saken, de som säger att man inte ska "dra alla över en kant". Självt ser jag framför mig en sorts tallrikskant, som om världen vore platt och människan riskerade att släpas över kanten ut i avgrunden, vilket förstås vore olyckligt. Andra, med mindre drastisk fantasi, tänker kanske på kanten man håller sig på, när man håller sig på sin kant? Eftersom människohjärnan är så synapsrik och oberäknelig finns det säkerligen också de som föreställer sig en smörgåskant, en dikeskant eller en Immanuel Kant.

Vilken "kam" drar vi alla över?

Klart är hur som helst att uttrycket är fel. Eller åtminstone avviker kraftigt från sitt ursprung. Att dra alla över en kam är ordalydelsen jag själv fått lära mig. "Vilken kam?" frågar kanske den språkmissbrukare som dittills sagt dra alla över en kant, och det är en rimlig fråga, för ännu konstigare än att bli dragen över en kant måste väl ändå vara att bli dragen över en kam.

Till svaret hör att även "dra" har tillkommit på senare tid. Från början hette det "att skära alla över en kam". Nej, för att vara riktigt noga hette det ursprungligen "alle über einen Kamm scheren", eftersom vi hämtat uttrycket från tyskan. Då handlade det enligt experterna om fårklippning, men alla som använt en kam och en sax för att klippa hår kan förstå mekanismen. (När jag var liten använde min mamma en bit

tejp för att klippa raka luggar på sina barn, men uttrycket "klippa alla över en tejps" har ännu inte etablerats.)

Förvirring kring "björntjänst"

Uttrycket är inte det enda som förvanskats och missförstås. I takt med att ungdomen fått mer kontakt med engelska språket och mindre erfarenhet av boskapskötsel har exempelvis ordet kolugn missuppfattats så att det enligt många mening heter cool-lugn. Den som idag säger "du har gjort mig en björntjänst" kan få ett glatt "äsch det var ingenting" (eller ungdomens motsvarighet: "ingen fara") till svar, eftersom många tror att "björntjänst" är en stor och stark tjänst med samma logik som att en björnkram är en stor kram och björntråd en stark tråd. Och formuleringen "det ska börjas i tid" har i skrivande stund sju gånger så många träffar på Google som det ursprungliga: "det ska böjas i tid"!

Man kan tro att de här missuppfattningarna uppstår för att folk är dumma, men på ett vis uppstår de faktiskt för att folk är smarta. När vi hör nya ord söker hjärnan automatiskt efter sammanhang och begriplighet. Om man inte kan det tyska uttrycket, varför ska man då tro att folk går runt och pratar om att dra varandra över kammar? Om man inte vet mer om kor än att det finns en galen kosjuka, hur ska man då veta hur lugn en frisk och icke-galen ko kan te sig?

Ens enda chans att orientera sig rätt bland mer och mindre ogenomträngliga

”

Människor har med selektiv hörsel och fantasifulla hjärnor skapat bilder och kopplingar som inte fanns där från början.

Kan du fortsättningen på ordspråken?

- I de lugnaste vattnen ...
- Det ska böjas i tid ...
- Det är ingen ko på isen ...
- Man ska inte ropa hej ...
- När det regnar manna ...
- Stor i orden ...

**Någon har lagt rabarber på min bil!
Jag borde ha anat ugglor i mossen.**

uttryck är att exponeras för tillräckligt många böcker och/eller engagerade språkpoliser – och det är det inte alla som gör. Eller någonsin gjort, för den delen. För den som tror att det här med förvanskning av uttryck är något nytt, och kanske ett tecken på språkets nära förestående förfall, den bedrar sig.

Ulvar blev ugglor

Vad sägs till exempel om ”ont krut förgås inte så lätt”, eller ”ana ugglor i mossen”? Två etablerade uttryck idag – den som använder dem kan rentav betraktas som mer språkkunnig än den som inte gör det. Men båda uttrycken bygger på missuppfattningar. ”Ont krut” är en så kallad felhörning av medellågtyskans Unkraut, som betyder ogräs.

Och ugglorna som anas i mossen var från början ulvar, alltså vargar. Troligen uppstod felhörningen i Danmark, där orden för ulvar och ugglor i vissa dialekter låter identiska. Inga hinder finns för ugglor att befinna sig i mossen, vilket underlättat för feltolkningen, men några vargar är de inte. Uttrycket har genom några danskers djuruttal tappat sina tandrader och blivit flera snäpp gulligare.

Mitt eget favorituttryck i den här genren är att ”lägga rabarber på” något. Bilden av att plocka en rabarber och lägga den på det man vill roffa åt sig tilltalar mig på flera vis: Naturen! Oxalsyran som sipprar från rabarberstjälken och ned i ens nya ägodel så att den bleks och därmed blir mindre åtråvärd för andra! Det civiliserade i att respektera andras ägodelar om de markerat dem med en trädgårdsväxt!

Andra som försökt förklara rabarberuttrycket har kopplat det till rabarberns väldiga blad som skuggar dess hävdade område, och till och med jämfört dessa blad med de handdukar som charterturister draperar över solstolarna vid hotellets pool för att paxa dem innan de går till frukostbuffén.

I själva verket är rabarbern en felhörning av ordet ”embargo”, som betyder ”beslag” och härstammar från spanskans ”embargar”.

Fel blir rätt med tiden

Förvanskningar av gamla uttryck har alltså alltid funnits. Människor har med selektiv hörsel och fantasifulla hjärnor skapat bilder och kopplingar som inte fanns där från början. Några av dem har

fått fäste i folklagren och gått från att vara ”fel” till att vara ”rätt” i takt med att de spridits bland färska språkbrukare, samtidigt som de generationer som känt till och försvarat ursprungen har gått ur tiden. Vissa formuleringar som jag hört på senare tid har kanske en bit kvar: ”tappad bakom en stol” och ”det är ingenting att hänga i granen över” hör till dessa. Andra är helt klart på väg in: Uttrycken ”dra alla över en kant” och ”det ska börjas i tid” kan mycket väl anses tillhöra god svenska om hundra år. Den som får utslag av den tanken kommer vid det laget att vara död, och därmed slippa utslag.

Känner man det ändå klia, lite i förskott, kan man kanske lugna sig med att vi i århundraden, genom felhörningar och missförstånd, berikat språket med så roliga bilder som rabarber på tjänstebilar och hotfulla ugglor i mossen. På så vis kan man till och med se ungdomens kreativa språkmassaker som ett uppriktigt uttryck för gamla traditioner (vilket i sin tur kan ge särskilt traditionsvurmande språkpoliser kortslutning). Sprid för all del ordet om de korrekta uttrycken – men ligg inte sömlös av oro för det svenska språkets framtid. Det är ingen cool på isen. ■

● ... går de största fiskarna ● ... det som krokigt ska bli ● ... så länge rumpen är i land ● ... förrän man kommit över bäcken ● ... har den fattige ingen sked ● ... liten på jorden